

Ziya Gökalp ve Batı Algısı

Funda Arslan Bilgin

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye,
farslan@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 04.11.2019
Kabul: 04.05.2020
Yayın: 29.06.2020

Anahtar Kelimeler:

Ziya Gökalp,
Modernleşme,
Batı Algısı

Ziya Gökalp Osmanlı Devleti'nin önemli aydınlarından. Gökalp'in düşünce yapısının oluşmasında Osmanlı Devleti'nin son dönem yaşamış olduğu sıkıntılar ve bu sıkıntılara çözüm üretmek fikirleri etkili olmuştur. Türkçülük, İslamcılık ve Garpcılık düşünceleriyle pek çok kişiyi etkileyen Gökalp'in Batı anlayışı, dönemin aydınlarının da batıya nasıl baktıklarını anlamamız açısından önemlidir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde batının yükselişi aydınlarımızın batı etkisinde kalmasını ve devletin kurtuluş çaresi olarak batının üstünlüğünün kabul edilmesi fikrine itmiştir. Ziya Gökalp de böyle düşünen aydınlardan biridir. Ziya Gökalp'in batılılaşma fikri; sadece bilim alanında Avrupa'yı yakalamak şeklinde olsa da bu etkileşim sadece bilim alanında olmamıştır. Çünkü Batı Medeniyeti sadece bilimden oluşan bir unsur değildir. Dolayısıyla sadece bilimsel özelliklerini alıp kültürel anlamda etkilenmemek söz konusu değildir. Bu çalışmada Ziya Gökalp'in kişiliği, eserleri, batıya ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin oluşmasında etkili olan faktörler incelenmiştir. Çalışmamızda arşiv belgelerinden, Gökalp'in eserlerinden ve konuyla ilgili yapılan araştırmalardan faydalanılmıştır.

Ziya Gökalp and His Perception of the West

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 04.11.2019
Accepted: 04.05.2020
Published: 29.06.2020

Keywords:

Ziya Gökalp,
Modernization,
Westernization

Ziya Gökalp is one of the important intellectuals of the Ottoman Empire. Gökalp's thoughts were affected by the problems experienced in the last period of the Empire. Gökalp's conception of the West, which influences many thinkers of Turkism, Islamism and Westernization, is also crucial for understanding how the intellectuals of the time percept the West. The rise of the West in the last period of the Empire influenced Ottoman intellectuals and promoted the idea that the superiority of the West should be accepted as the remedy for the problems of the state, furthermore, western civilization should be fully adopted. Ziya Gökalp was one of the intellectuals who was thinking likewise. Although Ziya Gökalp's idea of Westernization is limited to reaching European standards only within the field of science, the interaction exceeded that field. It is because Western Civilization is not composed of science. Therefore, it is not possible adopt scientific features without being affected culturally.

In this study, the personality of Ziya Gökalp, his works, his opinions on the West and the factors that affect the formation of these opinions are examined. In our study, archival documents, Ziya Gökalp's works and other researches on the subject are used of this article is to prevent this information from being taken out of context and misused.

Atf/Citation: Arslan Bilgin, F. (2020). Ziya Gökalp ve batı algısı, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 100-112.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin oldukça zor günler yaşamaya başlaması İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkisini artırmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ve aydınlar tarafından devletin parçalanmasını önlemek adına farklı düşünceler ortaya çıkmıştır (Semiz, 2014: 217). Osmanlı Devleti'nin son dönemde aldığı mağlubiyetler artarken batının hızlı yükselişi Osmanlı aydınlarını ister istemez batılılaşma fikrine yaklaştırmıştır. Aydınlar batılılaşmayı devletin resmî bir siyaset tarzı olarak benimsemiş ve devleti kurtarmanın tek yolunun batılılaşmak olduğunu düşünmüştür. Bunun da batıdan çeşitli kurumları ve düşünceleri alarak gerçekleşeceği fikrindeydiler. Ziya Gökalp'ın fikirlerinin gelişiminde de en büyük etken devleti kurtarma fikridir (Mazlum, 2009: 223).

XIX. yüzyılda genel olarak Avrupa'da ve tüm dünyada etkisini gösteren düşünce sistemi pozitivistizmdir. Sanayi inkılabı ile gelişen dünyada pozitivism bir din olarak ortaya atılmış ve Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Pozitivism Comte, Spencer ve Durkheim gibi filozofların toplumsal olayları bilimsel gerçeklerle açıklamaya çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Durkheim sosyolojinin bilimsel gerçeklerle açıklanabilir ve daha kesin sonuçlara dayandırılması için çalışmış ve bunun da değer yargılarından uzaklaşıp, objektif olunmasıyla mümkün olabileceğini belirtmiştir (Kuyucuoğlu, 2015: 680-681) Ziya Gökalp de Durkheim sosyolojisini okuyan ve bundan etkilenen aydınlarımızdan biridir. Ziya Gökalp devletin kurtuluşunun Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmak şartına bağlı olduğunu düşünmüştür (Gökalp, 2006: 7). Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde yaşayan Gökalp, bu kavramları sentezlemeye çalışmıştır (Parla, 1999: 17). 1908 Devrimi'nden sonra Gökalp çağdaş devletler düzeyine yükselebilmek için, toplumsal bir dönüşüm olması gerektiğini savunmuştur (Georgeon, 2006: 99). Osmanlı Devleti'nin çöküşünün durdurulabilmesi amacıyla geliştirilen batılılaşma fikri batının hızla yükseldiği bir dönemin sonucudur.

Ziya Gökalp'in Hayatı

Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Ziya'dır. Gökalp adını ilk olarak *Altın Destan* şiirinde takma ad olarak kullanmıştır (Gökalp, 2006: 7). Babası Tevfik Efendi annesi ise Zeliha Hanım'dır. Babası Tevfik Efendi, Diyarbakır Evrak Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Vilayet İdare Meclisi azalığı gibi memuriyetlerde bulunmuş ve *Diyarbakır* gazetesi başyazarlığı yapmıştır (Akder, 1969: 483).

Gökalp, Mercimek Örtmesi Mescidi'ndeki mahalle mektebinden sonra Diyarbakır Askeri Lisesi'ne devam etmiştir. 1891'de İdadi-i Mülkiye'ye başlamıştır (Akder, 1969: 483). Beş yıllık olan okul yedi yıla çıkarılınca 1894 yılında Ziya Gökalp okuldan ayrılmıştır (Gökalp, 2006: 7). Amcası Hasib Efendi'den Arapça ve Farsça derslerinin yanında İslam felsefesi öğrenmiş, okulda ise Dr. Yorgi'den fen bilimlerine ait dersler almıştır. Böylece okulda okuduğu derslerle manevi dersler Ziya Gökalp'in fikir hayatında karmaşaya sebep olmuştur (Göksel, 1959: 4). Ayrıca o dönemde tanıştığı bir diğer isim olan Doktor Abdullah Cevdet de İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında gençlere bilgi vererek, cemiyete dahil etmeye çalışmıştır (Korlaelçi, 2014: 252). İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan Abdullah Cevdet'le olan ilişkisi, Gökalp'in bu örgütle tanışmasını sağlamıştır. Abdullah Cevdet, Gökalp'i Avrupa'nın organizmacı sosyolojisi ve materyalist felsefesiyle tanıştırmıştır (Parla, 1999: 34). Farklı alanlarda aldığı bu dersler kafasını karıştırmış ve bunalıma sürüklemiştir. Yaşadığı bu fikir çatışması, intihar teşebbüsüne kadar gitmiştir. Kafasına kurşun sıkarak intihar etmek isteyen Gökalp'in ameliyatını, Abdullah Cevdet gerçekleştirmiş ve kurşun beyne isabet etmediği için kurtarılmıştır (Şapolyo, 1974: 43).

1895 yılında kardeşiyle birlikte İstanbul'a gitmiş ve Baytar Mektebi'ne kayıt olmuştur. Gökalp bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile irtibata geçmiş ve siyasi çalışmaları sebebiyle on ay Taşkışla'da, iki ay da Mehterhane ve Zaptiye hapisanelerinde kalmıştır (Akder, 1969: 483). Eğitimini tamamlayamayan Gökalp, Diyarbakır'a sürülmüştür. Diyarbakır'da amcasının kızıyla evlenmiş ve burada da siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. 1908 yılına kadar Farsça hocalığı ve çeşitli memurluklarda bulunmuş, Şaki İbrahim aşiretinin baskılarını durdurmak için halkı isyana davet etmiştir. Şaki İbrahim Destanı'nı yazarak halkı etkilemeyi başarmış ve Şaki İbrahim'in ceza almasını sağlamıştır (Gökalp, 2006: 10).

1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurmuş 1909 yılında ise Cemiyet'in Selanik'te gerçekleştirilen kongresine katılarak bir süre burada yaşamıştır (Gökalp, 2006: 10). Fikir hayatında Selanik önemli bir yer tutmaktadır. Burada Durkheim'in eserlerini okumuş, Ali Canip ve Ömer Seyfettin'le tanışmıştır. Onların çıkarmış olduğu Genç Kalemler dergisinde fikirlerini yayınlamıştır (Gökalp, 1970: 3). 1912 yılında Ergani Sancağı milletvekili seçilmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Darülfünun'da sosyoloji dersleri vermeye başlamıştır. Darülfünun müdürlüğüne, Felsefe dersi muallimliğine tayin olan Ziya Gökalp'in dersle ilgili tüm ihtiyaçları giderilmiştir (BOA, 1147.16). Gökalp, Durkheim sosyolojisinden etkilenerek Türkiye'de sosyoloji kürsüsünü kuran kişi olmuştur (Georgeon, 2006: 94).

11 Ekim 1918'de Talat Paşa tarafından hususi olarak yazılan bir belgede Ziya Gökalp'in Şarkikarahisarı iline milletvekili adayı olduğu ve desteklenmesinin tavsiye edilmiştir (BOA, 92.99.1). Bu belgeye dayanarak Talat Paşa'nın, Ziya Gökalp'e destek verdiğini söyleyebiliriz. Adı geçen dönemde milletvekili seçilip seçilmediğine dair bir bilgiye ulaşılamamış olsa da 1919 yılına kadar Darülfünun'daki sosyoloji dersi verme görevini devam ettirmiştir (Gökalp, 1970: 11).

1919 yılında da pek çok İttihatçı gibi, Ziya Gökalp de İngilizler tarafından Malta Adası'na sürülmüştür. Malta'ya gönderilmeden Divan-ı Harp'te yargılanan Ziya Gökalp'in Ermeni Tehcirine ilişkin sorulan soruya verdiği cevap şöyledir:

“-Ermeni katliamına siz fetva vermişsiniz. Buna ne diyeceksiniz? diye sordular. Bu soru ona, yanardağın kapağını fırlatan bir hız verdi:

-Milletimize iftira etmeyiniz. Türkiye'de, bir Ermeni katliamı değil, bir Türk-Ermeni mukâtelesi vardır. Bizi arkadan vurdular, biz de vurduk... dedi.

- Böyle bir cevap alacaklarını ummamışlardı. Nazım Paşa'nın ağzı açık kaldı. Kaşları alına tırmanmış, gözleri faltaşına dönmüştü:

- Demek, Tehcir'i de mazur görüyorsunuz? diye bağırdı.

- Ziya, Diyarbakır şivesiyle: -Tebi! demekten çekinmedi, bundan sonra Divan'ca en ağır, en korkunç suç sayılan şeyler, birer birer sıralandı.

-O, hepsini birer – Tebi! ile karşıladı (Kırzioğlu, 1977: 18).

Mahkeme bittikten sonra Malta'ya sürülmüş ve sürgün hayatı Londra Konferansı'nda, İstanbul'daki İngiliz esirlerle Malta'daki Türklerin değiştirilmesi için 12 Mart 1921'de alınan kararlar son bulmuştur (Akder, 1969: 483). Ziya Gökalp'in sürgün döneminde ailesine yardım edilmesi hususu mecliste görüşülmüş ve İngilizler tarafından tutuklanan ve Malta'ya süren Ziya Gökalp'in sorumluluğunda bulunan ailesine yardım edilmesi hakkında kanunun takib ve icra edilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 030.10.204.392).

¹ Günümüzde Giresun İlinde Şebinkarahisar olarak bilinen ilçe.

1921 yılında sürgün hayatı biten Gökalp, 1923 yılında Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni Reisliği'ne atanmış ve Diyarbakır milletvekili seçilmiştir (Korlaelçi, 2014: 253). 1924 yılında hastalanmış ve Fransız hastanesinde tedaviye alınmıştır. Hastalığı kısa sürede ağırlaşmış ve üç ay içinde vefat etmiştir. 48 yaşında vefat eden Ziya Gökalp'e hastanede rastlayan Nusret Bey², Hariciye vekaletine acele bir yazı yazmıştır. Yazıda Ziya Gökalp'in devlet tarafından gösterilen ilgi ve alakadan çok memnun olduğunu ve teşekkürlerini ilettiğini, ailesine herhangi bir şeye ihtiyaçları olup olmadığını sorduğunu ve ailesinin masrafları karşılamakta zorlandıklarını belirttiğini ifade etmiştir. Ayrıca Gökalp'in doktorlarıyla da görüşüğünü ve durumunun ağır olduğunu söylediklerini belirterek hastanın sıkı takip edilmesini istihbarat etmiştir (BOA, 245. 23. 001). 21 Ekim 1924 tarihinde Hariciye Vekaleti'ne yazılan bu yazıdan da anlayacağımız üzere Ziya Gökalp devletin özel ilgisine tabi tutulmuştur. Tedavi sürecinde Atatürk'ün, masrafların karşılanmasına ilişkin yardım teklifini reddederek kendisinin ölümünden sonra ailesine yardım edilmesini istemiştir (Gürsoy, 2006: 93). Bu yardım isteği üzerine yapılan görüşmeler neticesinde 5000 lira ailesine yardım edilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.01.11.57.15).

Ziya Gökalp'in Eserleri

Ziya Gökalp Genç Kalemler, Rumeli ve Halka Doğru, Türk Yurdu, İslam Mecmuası, Yeni Mecmua, Küçük Mecmua gibi pek çok dergide yazılar yazmıştır. Eserlerinin çoğu bu dergilerde yayınlanan makalelerinden oluşmaktadır. Eserleri şunlardır:

1. Şaki İbrahim Destanı, Vilayet Matbaası, Diyarbakır 1908.
2. İlmî İçtima Dersleri, Darülfünun Notları, İstanbul 1915.
3. İlmî İçtima-ı Dini, Darülfünun Notları, İstanbul 1915.
4. İlmî İçtima-ı Hukuki, Taş Basması, 1913.
5. Rusya'daki Türkler ne Yapmalı?, Tanin Matbaası, İstanbul 1913.
6. Kızıl Elma, Matbaa-i Hayriye, İstanbul 1915.
7. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Evkafı İslamiye Matbaası, İstanbul 1918.
8. Yeni Hayat, Evkafı İslamiye Matbaası, İstanbul 1918.
9. Altın Işık, Matbaai Amire, İstanbul 1923.
10. Kızıl Elma, Yeni Hayat, Altın Işık ve Dağınık Şiirleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1952.
11. Türkçülüğün Esasları, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1923.
12. Türk Töresi, Matbaai Amire, İstanbul 1923.
13. Doğru Yol, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1923.

Ziya Gökalp'in Batı Hakkındaki Düşünceleri

Latince *civitas* kelimesinden türetilen *civilization* yani medeniyet kelimesi 1757 yılında ilk olarak bir Fransız iktisatçı tarafından kullanılmıştır. Türkçe'de medeniyet kelimesi *civilization* kelimesinin karşılığı olarak 1838 yılında kullanılmıştır (Doğan, 2013: 251). Modernizm ise Aydınlanma felsefesiyle ortaya çıkmış ve köklü bir değişime sebep olmuştur. Bu değişim dinin etkisini yitirmesi, bireyin ön plana çıkması gibi sonuçlar doğurmuştur (Aytekin, 2013: 315). Medeniyet ve modernleşme ile bir düşünce akımı olarak ortaya çıkan pozitivism, Osmanlı'nın son döneminden itibaren takip edilmeye başlanmıştır (Aytekin, 2013: 320). Osmanlı aydınının pozitivismle tanışması devletin parçalanma sürecinde farklı dış merkezlerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla başlamıştır. Bu ilişkilerin gelişmesiyle aydınlar batıdaki farklılıkları dikkatle izlemiş ve Osmanlı Devleti'ndeki mevcut şartları sorgulamaya başlamışlardır (Azman, 1995: 504-505).

² Cenazeye İsmet Paşa'nın vekili olarak katılan Nusret Bey ile bu şahsın aynı kişi olduğunu düşünmekteyiz.

XIX. yüzyılda yaşanan modernleşme sorunu aslında bir kültür değişim süreci ve sorunudur. Bu süreç modernleşmenin nasıl algılandığı ile şekillenmiştir. Ve modernleşme sürecinin etkisiyle düşünce yapıları da değişmiştir (Baran, 2013: 55). Dünyadaki değişen güç dengesi ve modernleşme akımı Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler, milliyetçilik akımları artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı bir düzen meydana getirmiştir.

Batılı devletlerin üstünlüğü yavaş yavaş ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nin ise gücünü kaybetmeye başlaması ve batının teknolojik üstünlüğü ile zor bir sürece girilmiştir (Aksoy, 1998: 85). Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı devletin üst kademesinin batı ile ilgilenmesi şeklinde tezahür etmiştir. Lâle Devri süresince batı kültürüne ilgi artmıştır. Lâle Devri'nin ardından da Batı ile ilişkiler devam etmiştir. I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde Batı ile ilişkiler gelişmiş ve sürekli elçilikler kurulmuştur. Bu ilişkilerle beraber Osmanlı Devleti'nde batıyı üstün gören ve devletin refahı için batıyı örnek alması gerektiğini düşünen bir sınıf oluşmuştur (Hanioglu, 1992: 148-152). Meşrutiyet, parlamento gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır (Aytekin, 2013: 314). Devletin kurum ve kuruluşlarını yeniden düzenlemek için büyük devletlerden uzmanlar getirilmiştir. Bu ilk olarak askeri alanda kendini gösterse de Tanzimat ve Meşrutiyetle bunun sadece askeri alanla sınırlı kalmadığı ortadadır. Yabancı devletlerin etkisinin çok açık olduğu bu yeni dönemde batılılaşma her alanda görülmeye başlamıştır (Aksoy, 1998: 83). Batılılaşma hareketi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek isteyen batılı güçlere de zemin hazırlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin aydın kesimi artık yönünü tamamen batıya dönmüştür. İçlerinde batılılaşmaya karşı çıkanlar olsa da azınlıkta kalmış ve tepkiyle karşılanmışlardır. Batılılaşma fikriyle beraber sanattan edebiyata, giyimden mimariye kadar herşey değişime uğramıştır (Hanioglu, 1992: 150). Batı karşıtı aydınlar gericilikle suçlanmış ve çağdışı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü modernlik batıyla ve batının değerleriyle özdeşleşmiştir.

Batılılaşma fikrine sıcak bakmayan ve İslam medeniyetinin batılılaşmaya ihtiyacı olmadığını düşünen aydınlar olmasına rağmen genel görüş medeniliğin bilim ve teknikle olabileceği ve bunun için de batılılaşmak gerektiği şeklindedir (Doğan, 2013: 247). Fakat batının sadece teknolojiyle açıklanamayacağı bu uygarlığın aynı zamanda bir değişim toplumu olduğunu da ifade etmek gereklidir (Ortaylı, 1995:15). Zaten Batı modernleşirken kendi kültüründen kopmamış, kültürüne yabancılaşmamış ve geleneklerine ekleyerek modernliği gerçekleştirmiştir. Osmanlı aydınları ise geleneklerden koparak kültürüne yabancılaşarak batıyı taklit etmeye çalışmıştır (Kaya, 2015:550). Teknolojinin yanı sıra batılılaşma onlar gibi giyinmek, müzik dinlemek ve eğitim almak şeklinde uygulanmaya çalışılmıştır. Eğitim için yurt dışına gönderilen ve daha sonra ülkemize dönen batı hayranı olan eğitilmiş bireylerin de bu düzende çok büyük etkisi vardır.

Osmanlı son dönem aydınlarından olan Ziya Gökalp'in düşünce hayatı henüz lise yıllarında şekillenmeye başlamıştır. Ziya Gökalp'in düşünce hayatında İsmail Hakkı Bey, Yorgi Efendi, İbrahim Temo, Doktor Abdullah Cevdet, İshak Sukuti ve Naim Beylerin yanı sıra; Genç Türklerin de etkisi olmuştur (Heyd, 1979: 38-39). Ayrıca Ziya Gökalp, Gabriel Tarde, Gustave Le Bon, Herbert Spencer, Rene Worms gibi sosyologları okumuş fakat çoğunu eleştirmekle yetinmiştir. Selanik yıllarında Durkheim'in eserleriyle tanışmıştır. Durkheim'in sosyolojik yaklaşımları Gökalp'in düşüncelerini etkilemiştir (Parla, 1999: 50-51). Amcasından aldığı İslam felsefesi dersleri ve sonraki yıllarda tanıştığı pozitivist düşünürler Ziya Gökalp'i oldukça etkilemiş ve ikileme düşmesine sebep olmuştur. Sosyoloji ve Türkoloji alanında önde gelen bir isim olan Gökalp, tahlil ve tasnif yönteminde de oldukça önemli bir yere sahiptir (Resulzade, 2017: 127).

Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda yenilmesiyle batı medeniyetinin tanınmasının bir zorunluluk olduğunu düşünmüştür. Batı medeniyetinin

benimsenmesini fakat batıdan sadece bilimsel yöntemleri almanın doğru olduğunu, manevi değerlerin ulusal hazineden alınması gerektiğini savunmuştur (Heyd, 1979: 93-95). Öğrencisi olan Enver Behnan Şapolyo'nun bir anekdotuna göre; kendisi Avrupa'ya giderek tarih çalışması yapmak istediğinde Ziya Gökalp buna karşı çıkararak toplumsal konuların Avrupa'dan öğrenilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir (Heyd, 1979: 96). Gökalp'in istediği, kültürel bir aşağılık duygusuna yer vermeyen, savunmaya dayalı bir modernleşmeydi (Parla, 1999: 58). Batılılaşmayı savunan aydınlardan farklı olarak Gökalp kültür alanında batıdan hiç bir şey almamak gerektiğini ifade etmiştir.

Bir millete mahsus olan müesseselerin bütününe milli kültür adını veren Gökalp, kültürleri ve dinleri ayrı olan çeşitli cemiyetler arasındaki müşterek müesseselere ise medeniyet adını vermiştir. Pozitif bilimlerin dinlere bağlı olmadığını belirten Gökalp, medeniyetlerin dine bağlanamayacağını batı medeniyetinin hıristiyan medeniyeti olarak tanımlanamayacağını belirtmiştir (Gökalp, 1970: 57). Ona göre; kültürce ve dince birbirine yabancı bulunan cemiyetler, medeniyette müşterek olabilir (Gökalp, 1970: 53-54). Yani batı ile dinlerimiz farklı olsa da medeniyetin ortak olabilmesinin mümkün olduğunu söyleyen Gökalp'in bahsettiği medeniyet kavramı bilimsel gelişmelerden ibarettir.

Gökalp'e göre halk, milli kültürün canlı bir müzesidir (Göksel, 1959: 76). Halkta medeniyet olmadığını söyleyen Gökalp, aydınların halka medeniyet götürmesi gerektiğini fakat bu medeniyetin doğu medeniyeti değil, batı medeniyeti olduğunu ifade etmiştir (Göksel, 1959: 78; Tunaya, 1960: 79). O dönem batının üstünlüğü ele geçirmesinden ötürü aydınların yönünü batıya dönmesi olağan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Ziya Gökalp'in batılılaşma düşüncelerini en iyi yansıtan eserleri *Türkçülüğün Esasları ve Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak'tır*. 1913-1914 yılları arasında *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan makalelerinin derlemesi olan *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* adlı eser, 1917 yılında yayınlanmıştır. Gökalp bu terimleri Hüseyinzade Ali'den almıştır. Daha sonra Türk ulusuna, Müslüman ümmetine ve Avrupa uygarlığına dahiliz şeklinde geliştirmiştir (Heyd, 1979: 173-174). Bu eserlerinde halktan harsi bir terbiye almak için halka doğru gitmek ve halka medeniyet götürmek için halka doğru gitmek esasını savunmuştur (Göksel, 1959: 76). Türk aydınının görevlerini, millete ait olan kültürü bulup ortaya çıkarmak olarak tanımlamış ve bunun için tarihinin ortaya çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Gökalp dil konusunda da kavramlar yönünden batılılaşılması, bilimsel deyimler yönünden islamlaşılması, gramer, sözdizimi ve yazım yönünden ise türkçeleşmesi gerektiğini belirtmiştir (Heyd, 1979: 140).

Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenen Atatürk de batılılaşma konusunda halk ve aydınlar arasında zıtlık olduğu zaman gelişmenin olmayacağını bu yüzden de aydın sınıf ve halk arasında doğal bir uyum olmasını gerektiğini söylemiştir. Aydınların halkın refah seviyesini yükseltmek veya modernleşmek için yaptığı şeylerin halkın mahvolmasına da sebep olabileceğinin altını çizmiştir. Atatürk'e göre ülkenin yok olmadan gelişebilmesi bu yeniliklerin tarihimize, geleneklerimize uygun olması yani kendi içimizden çıkması gereklidir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1991 :138-141). Atatürk ve cumhuriyetin kurucu kadrosunun fikir gelişiminde Ziya Gökalp oldukça etkili bir fikir adamıdır.

Ziya Gökalp, Avrupa'nın Rönesans, reform, romantizm gibi dini ve ilmi inkılapları gerçekleştirip skolastik düşünceden kurtulduğunu fakat İslam âleminde bu gibi inkılaplar yapılmadığı için hâlâ skolastik düşüncenin etkili olduğunu belirtmiştir. Rusya'nın Deli Petro zamanından itibaren batı medeniyetini dikkate alarak geliştiğini, doğu medeniyetinin ilerlemeye engel, batı medeniyetinin ise gelişmeye sebep olduğuna bir delil olarak göstermiştir (Göksel, 1959: 79). Din konusunda ise Türkçülüğü savunmuş ve din kitaplarının, hutbelerin, vaazların Türkçe olması gerektiğini savunmuştur

(Göksel, 1959: 84). Türkleşmek ve İslamlaşmak arasında bir tezatlık olmadığı tezini ileri süren Gökalp, çağdaş bir İslam Türklüğü ortaya çıkarmayı hedeflemiştir (Gökalp, 1970: 31-32).

Batılılaşmayı “*Bugün bizim için muasırlaşmak demek, Avrupalılar gibi drenotlar, otomobiller, tayyareler yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman malumat ve masnuat ıktibas ve ıştırası için Avrupalılara ihtiyaçtan müstağni olduğumuzu görürsek, o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız*” şeklinde tanımlayan Gökalp, sadece bilimsel anlamda batılılaşmak gerektiğini belirtmiştir (Gökalp, 2006: 11-12). İslam âleminin bulunduğu şartlar içerisinde Avrupa’ya karşı koyamayacağını dini ve vatani tehlikelere karşı ilimde, sanayide, askeri ve hukuk alanında Avrupalılar kadar ileri olmak gerektiğini, bunun için tek çarenin batı medeniyetine tam olarak girmek olduğunu ifade etmiştir (Gökalp, 1970: 64). Ancak Türkiye’deki batılılaşma anlayışı bununla sınırlı kalmamış ve kültürel anlamda da tüm hayatı etkilemiştir (Heyd, 1979: 96). Çünkü bir süre sonra tekniği için örnek alınan batının kültürünü ve gelenekleri de örnek alınmış ve taklit edilmiştir.

Ziya Gökalp’e göre batılı milletlerle eşit hayat yaşamak hiçbir suretle aile hayatının, toplum hayatının özelliklerini yok etmez. Milletın kültürel müessese ve gerçeklerini ortadan kaldırmaz. Batılılaşmak, millî gelişmelere zıt bir şey değildir (Tunaya, 1960: 91). Ziya Gökalp kültürel gerçekleri değiştirmeyeceğini düşünmüş çünkü batı medeniyetini bilim ve teknikten ibaret görmüştür (Özakpınar, 2003: 202). Ona göre bu medeniyetin dışında kalmak geri kalmaktır (Özakpınar, 2003: 185). Ancak batı medeniyeti bilim ve teknikle bir tutulamaz. Bilim ve teknik, başka bir inanç ve ahlak nizamı olan batı medeniyetinde önemli bir kültür ögesidir; fakat o medeniyetin esası değil, o medeniyet içinde yalnızca bir kültür ögesidir (Özakpınar, 2003: 204).

Gökalp batı medeniyetini kabul etmek konusunda, kültürün millete ait olduğu ve hislere dayalı olduğunu, medeniyetin ise akla dayalı olduğunu bu yüzden akla dayanan bilgilerin batıdan alınabileceğini savunmuştur. Ziya Gökalp’e göre kültürümüz millî olarak kalacak medeniyetimiz ise batı medeniyeti olacaktır (Özakpınar, 2003: 176). Ziya Gökalp’in etkilendiği kişilerden biri olan Abdullah Cevdet kültürel olarak da batılılaşmak gerektiğini savunmuştur (Doğan, 2013: 247). Batılılaşma serüveni ülkemizde Ziya Gökalp’in istediği gibi sadece teknik anlamda değil Abdullah Cevdet’in savunduğu gibi kültürel alana da yansımıştır.

Gökalp, batılılaşma konusunda geçmişte yapılan hataları değerlendirirken Tanzimatçıların batı medeniyetini almak için teşebbüs ettiklerini fakat aldıkları şeyleri yarım olarak aldıkları için başarılı olamadıklarını ifade etmiştir. İki medeniyeti karıştırdıkları için her alanda ikilik ortaya çıkmıştır (Gökalp, 1970: 64-65). Japonların, dinlerini ve milliyetlerini muhafaza etmek şartıyla batı medeniyetine girdiklerini ve batı medeniyetine girmekle dinlerinden millî kültürlerinden hiçbir şey kaybetmediklerini söyleyen Gökalp, bizim de Türkçülüğümüzü ve Müslümanlığımızı koruyarak batı medeniyetine girebileceğimizi savunmuştur (Gökalp, 1970: 66).

Sadece Harbiye ve Tıbbiye’nin Avrupa usulü eğitim verdiğini bu sayede de en iyi komutan ve en iyi doktorların buralardan çıktığını belirtmiştir. Gökalp’e göre doğu medeniyetini batı medeniyeti ile uzlaştırmaya çalışmak, Orta çağ son çağlarda yaşatmak gibiydi (Gökalp, 1970: 64-65).

Gökalp’e göre bir medeniyetin bilimsel unsurları taklit ve değişim yoluyla bir halktan başka bir halka geçer ve zamanla bütün insanlığı içine alır. Bu durumda medeniyet içinde eşit insani hayatı yaşamak ne devlet ne de aile yaşamının özelliğine ne de kültür dayanışmasına zıt değildir. Türkler gelişmiş medeniyetin akıl ve ilmiyle donandığında Türk- İslam kültürü oluşturmaya çalışmalıdır (Gökalp, 2006: 33-42; Doğan, 2013:253).

Gerçek Tükçülerin Türk ve Müslüman kalmak şartıyla batı medeniyetine tam olarak girmek isteyen kişiler olduğunu söyleyen Gökalp, batı medeniyetine girmeden önce millî kültürümüzü ortaya çıkarmamızı şart koşmuştur (Gökalp, 1970: 45). Ancak konuyla ilgili Özakpınar'ın şu sözleri çok yerinde olmuştur: “*Gökalp'in içine düştüğü güçlük, çağdaşlık ile batı medeniyetini özdeş saymasından kaynaklanıyor. Gökalp, çağdaşlaşma derken bilimsel düşünme disiplinini kastetmekte haklıdır. Çünkü bu nitelik insan düşüncesinin başlangıçtan beri gelişiminde en son ortaya çıkan yeni bir aşamadır ve Avrupa'da son dört yüzyılda gelişip olgunlaşarak bugünkü düzeyine erişmiştir. Ama o bir kere oluştuktan sonar artık bir coğrafi bölge ile sınırlanamaz...*” (Özakpınar, 2004: 6-7). Dolayısıyla Ziya Gökalp'in anladığı gibi bir batılılaşma söz konusu değildir. Zira Batının teknolojisi istenildiği gibi Türk toplumuna dahil olmadığı halde pek çok kültürel faktör toplumuza Avrupalılardan dahil olmuştur.

SONUÇ

Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde yaşamış önemli aydınlarımızdandır. Dönemin sıkıntıları, aydınların fikirlerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Avrupa medeniyetinin yükselişe geçtiği bu dönemde Osmanlı Devleti'nin de savaş kaybetmesi aydınların gözünü batıya çevirmesine sebep olmuştur. Avrupa'yı yakından tanımaya başlayan aydınlar, pozitivism akımından etkilenmiş ve ülkeyi de bu yönde şekillendirmişlerdir. Kurtuluşu kendimizde aramak yerine batıda arayan aydınlarımız aslında ülkenin kültürel anlamda da batıdan etkilenmesine sebep olmuşlardır. Gökalp'in fikirleri, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun ideolojisinin şekillenmesinde de oldukça etkili olmuştur. İttihat ve Terakki'nin de fikir liderliğini yapmış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Avrupa'nın din etkisinden kurtularak geliştiği, İslâm dünyasının ise bu etkiden kurtulamadığı için gelişemediği fikrine sahiptir. Ayrıca sosyolojinin Türkiye'de kurucusu olarak sayılması da Ziya Gökalp'in önemli bir diğer özelliğidir.

Pantürkçülük, Osmanlılık ve Ümmet anlayışını reddeden Ziya Gökalp; Türk milletinden, İslam ümmetinden ve batı medeniyetindeniz diyerek benliğimizi kaybetmeden Avrupa'nın teknolojisini alıp kültürümüzü koruyabileceğimizi savunmuştur. Halbuki batı medeniyeti dediğimiz şey bilimden ziyade hıristiyanlık etrafında şekillenmiş bir olgudur. Dolayısıyla Müslüman bir topluma uygulanması mümkün değildir. Örneğin batının sadece teknolojisini alabileceğimizi düşünürken Hıristiyanların dini günü olan Pazar günü bizde de tatil günü ilan edilmiştir. Bu ve bunun gibi teknolojiyle özdeşleştiremeyeceğimiz pek çok olgu batı hayranlığı sebebiyle bizim kültürümüze dahil olmuştur. Buradan da anlayacağımız üzere batılılaşmak sadece bilimsel anlamda değil kültürel anlamda da varlığını göstermiş, kendi öz değerlerimizden kopmakla eşdeğer hale gelmiştir. Yaygın olan batılılaşma fikri Ziya Gökalp'i de oldukça etkilemiş ancak aldığı islami eğitim onu diğer aydınlardan farklı bir bakış açısına sevk etmiştir. Her ne kadar mümkün olmamış olsa da Gökalp pozitivismden etkilenen diğer aydınlar gibi tam bir batılılaşma değil islami ve kültürel değerlerden kopmadan batılılaşabileceğini savunmuştur.

Batılılaşmak için yapılan tüm çalışmalar bir süre sonra sosyal hayata yansımıştır. Halbuki bilimsel gelişmeler insanlığın ortak malıdır. Bilimsel gelişmeleri batıdan almak yerine tekniğini öğrenip geliştirmeye çalışmak daha doğru bir yaklaşım olurdu. Bunun da doğulu veya batılı olmakla bir ilgisi yoktur.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BOA, 245. 23. 001

BOA, 1147.16

BOA, 92.99.1

BCA, 030.10.204.392

BCA, 030.18.01.01.11.57.15

Araştırma Eserler

Akder, N. (1969). Ziya Gökalp, *Türk Ansiklopedisi*, XVII, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Aksoy, E. (1998). Batılılaşma ve Atatürk. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 81-85.

Aytekin, A. (2013). Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXX, 313-329.

Baran, M. (2013). Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların

Türkiye’ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 8/11, 55-79.

Doğan, M. (1998). *Batılılaşma İhaneti*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Doğan, N. (2013). İlerleme ve Medeniyet Kavramlarının Türk Düşüncesinde Etkileşimi. *Medeniyet Tartışmaları*, 245-265.

Georgeon, F. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930*, (Çev. H. Berktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökalp, Z. (1970). *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. M. Kaplan), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökalp, Z. (2006). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (Haz. K. Bek), İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Göksel, A. N. (1959). *Ziya Gökalp: Hayatı, Sanatı, Eseri*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Gürsoy, Ş., Çapcıoğlu, İ. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 89-98.

Heyd, U. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (Çev. K. Günay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaya, M. (2015). Batı Dışı Modernleşme Örneği Olarak Türkiye Modernleşmesi: Süreklilikler,

Kopuşlar Ve Çatallanmalar: *Turkish Studies*, 10/2, 545- 564.

Kırzioğlu, F. (1977). *Malta Konferansları*, Ankara: Gündüz Matbaası.

Korlaelçi, M. (2014). *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara: Kadim Yayınları.

Kuyucuoğlu, İ. (2015). Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları Ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları: *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII, 674-687.

Mazlum, A., Gölbaşı, H. (2009). Türk Toplumunun Çağdaşlaşmasının Kavşak Noktasında İdealist Bir Dava Adamı Ziya Gökalp: Aydın Kavramı. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, I, 221-238.

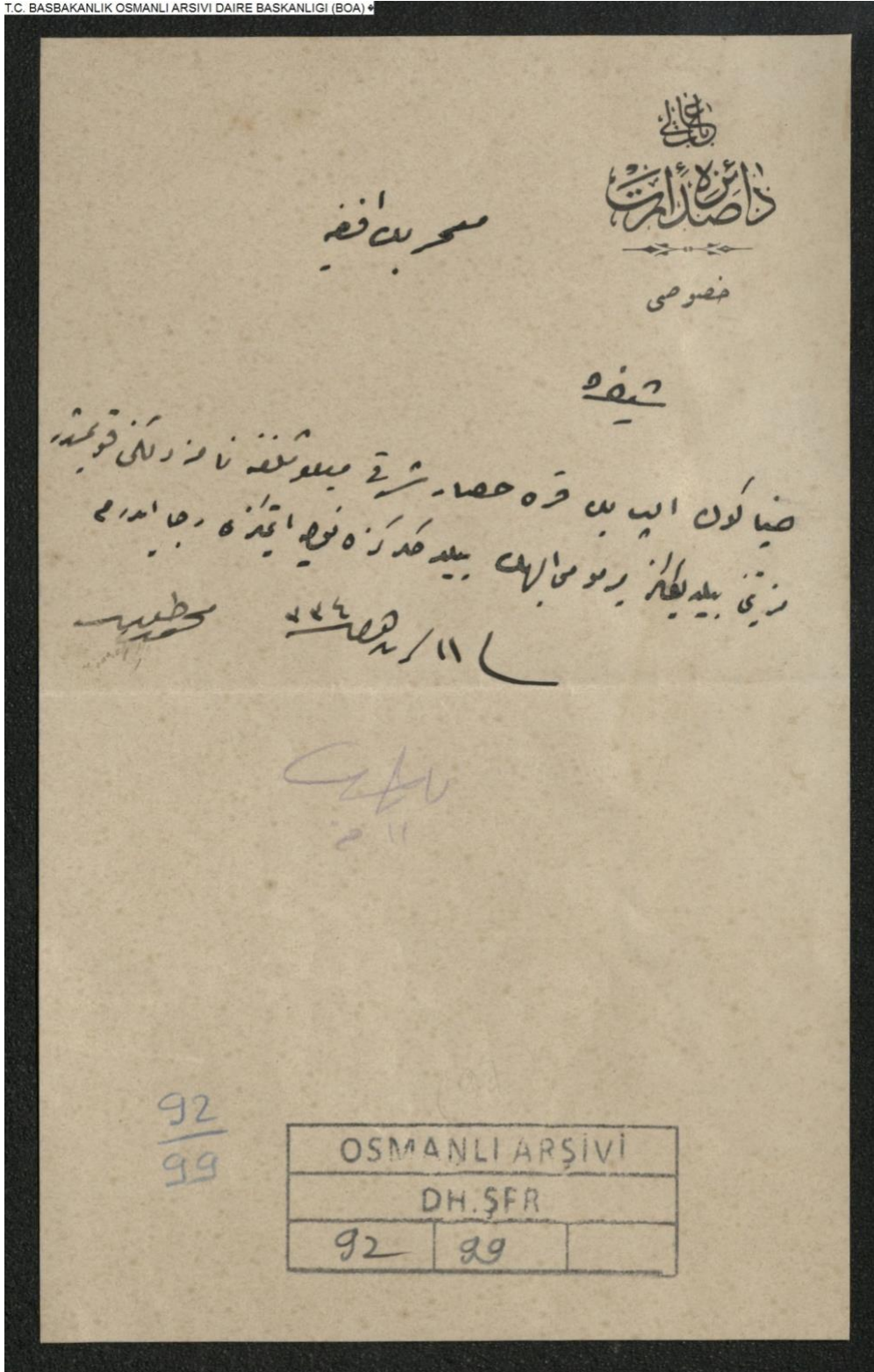
Ortaylı, İ. (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özakpınar, Y. (2003). *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Özakpınar, Y. (2004). Ziya Gökalp’in Batı Medeniyeti’ne Bakışı. *Türkiye’de Sosyoloji- Ziya Gökalp Sempozyumu*, İstanbul, 5-10.

- Parla, T. (1999). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Resulzade, M. E. (2017). *Yeni Kafkasya Yazıları (1923- 1927)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1974). *Ziya Gökalp, İttihad Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III, 217-244.

EKLER

DH.ŞFR.00092.00099.001

Talat Bey tarafından Ziya Gökalp'in Şarkikarahisar milletvekilliğine adaylığı ile ilgili yazılan yazı. (BOA, 92. 99)

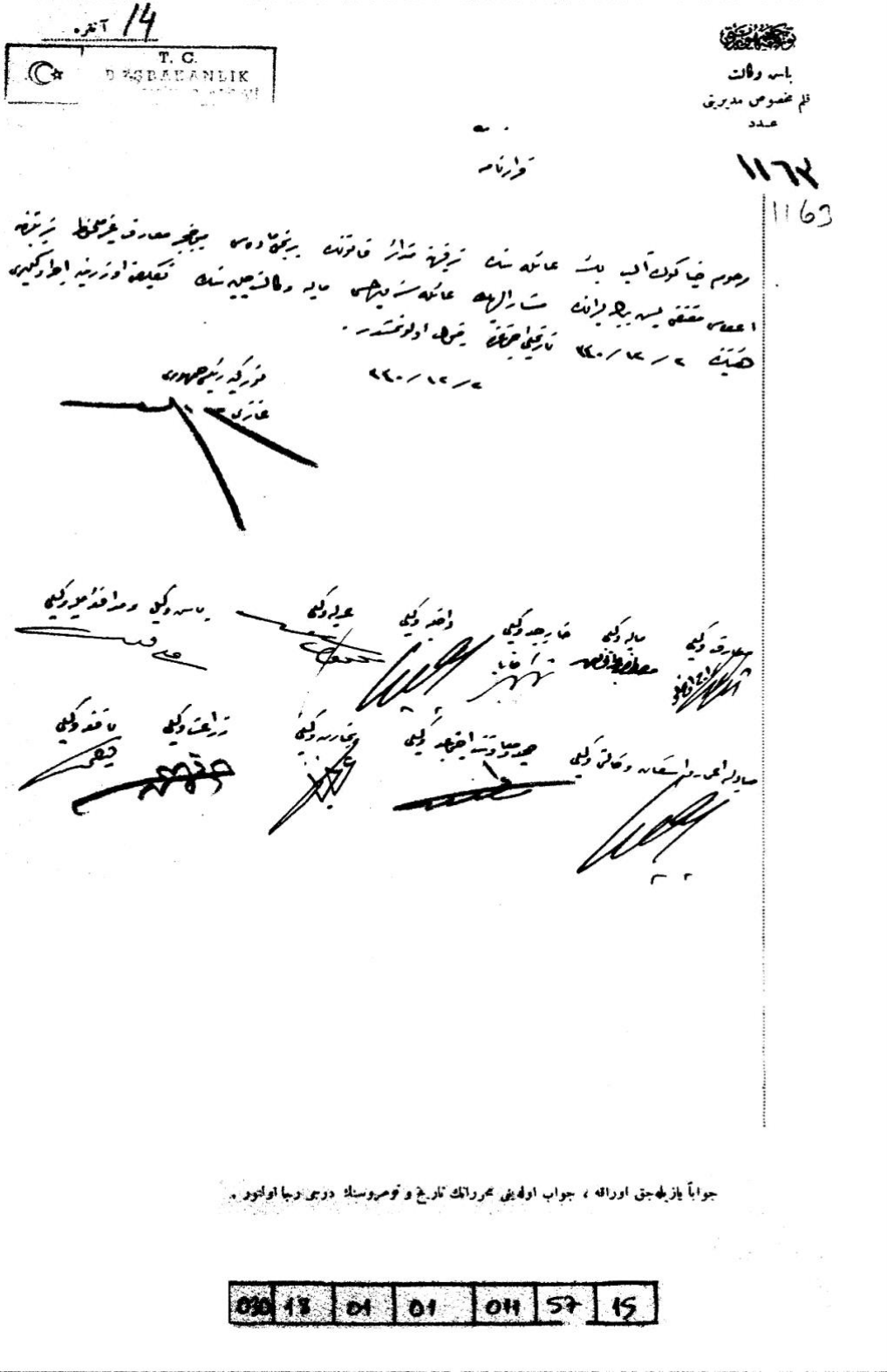
- ۷۹۹ -

خارجیه وکالتہ

سعیوں

ارادت ترقیاً
ایضا کون اب بدلتی فہ ضارہ کورام الف ضارہ صرینہ حصہ الیہ سوریہ
انہ اصم و تقدر زماہ کتلتہ و اہر اولیہ العرفی جانیہ . بریہ زید جد برادران
اروبہ اہدیتہ صورام . بریہ سوریہ . سائر ^{بیتدیکراند} خانی خزانہ صرینہ کتلتہ در ترقیہ
عابہ رتوز مجتہہ براہ سعادت اشغلی جانیہ
خزانہ سوریہ . کہ بران مزج خزانہ احوال جوس صرینہ العرفی . و خزانہ
ارزینہ عافتہ خزانہ العرفی . و خزانہ ایزدینہ و خزانہ کوراکرینہ مان و حکم کون
اشغول . ارزینہ اراضی اراضی عیبہ کتلتہ رتوز و اہر اولیہ جانیہ . و خزانہ سوریہ
عسور . ایزدی . ارادت ترقیہ . و صیارہ برادیم . و خزانہ سوریہ
ارادت ترقیہ سلام
نعت
جماع ۱۰/۱۰/۲۰

Ziya Gökalp'in Hastalığı sırasında Nusret Bey tarafından Hariciye Vekaleti'ne yazılan yazı. (BOA, 245.23.001)

Ziya Gokalp'in ailesine 5000 lira verilmesiyle ilgili kararname (BCA, 030.18.01.01.11.57.15)